

ДІЯЛЬНІСТЬ І. ШРАГА В ПЕРІОД ПРОГОЛОШЕННЯ І УНІВЕРСАЛУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті висвітлено участь І. Шрага у створенні та ухваленні резолюції Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій стосовно проголошення І Універсалу та досягнутих домовленостей між Центральною Радою і Тимчасовим урядом

Ключові слова: І.Л. Шраг, Чернігівський губернський виконавчий комітет громадських організацій, Універсал, автономія.

Діяльність Іллі Шрага була досить багатогранною, і тому окремі вчені зверталися до вивчення його спадщини. Зокрема, виходили праці, які стосувалися його роботи в І та ІІ російських царських Думах.

Останнім часом з'явилися праці Г. Кураса, О. Оніщенка та інших, у яких висвітлюються різні періоди діяльності І. Шрага. Своєрідною узагальнюючою роботою, яка присвячувалася життю та громадській діяльності, є монографія Т. Демченко "Батько Шраг" [1]. Водночас окремі аспекти його діяльності не знайшли свого відображення. Одним із них є робота І. Шрага під час Української революції в Чернігівському губернському виконавчому комітеті громадських організацій.

Мета й завдання статті полягає у висвітленні участі І. Шрага в обговоренні та виробленні офіційної позиції Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій стосовно української автономії та домовленостей між Центральною Радою і Тимчасовим урядом. Для цього було залучено публікації тогочасних газет. Однак основну увагу приділено протоколам засідань Чернігівського губернського виконавчого комітету, що зберігаються у фонді №1457 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Фактичний матеріал, теоретичні положення статті дозволять, на нашу думку, більш цілісно збагнути погляди І. Шрага, його внесок в українську справу. Результати дослідження можуть бути використані при написанні наукових розвідок, які присвячені історії Української революції початку ХХ століття.

Після подій у Петрограді кінця лютого – перших днів березня 1917 р. було сформовано ініціативну групу з громадсько-активних мешканців Чернігова, які поширили 5 березня цього ж року відозву. У ній вони закликали представників існуючих організацій об'єднатися й створити своєрідну опору на місцевому рівні для представників Тимчасового уряду. Для досягнення поставленої мети були сформовані завдання, які полягали в спостереженні за належним виконанням місцевими органами своїх функцій стосовно охорони громадського порядку, підтримці спокою в суспільстві шляхом достовірного висвітлення подій населенню, створення продовольчої комісії (до неї мали увійти представники громадських організацій та органів місцевого самоврядування), у якій були б повноваження, пов'язані із заготівлею та розподілом предметів першої необхідності. Комісія мала розробити заходи з оснащення продовольством армії, населення в межах загальноімперського плану.

Було створено організаційний комітет, який узяв на себе здійснення підготовчих заходів. Це об'єднання наступного дня зібралось на засідання, установивши існуючі громадські організації, суспільні групи й визначивши норму представництва від них. Саме того дня визнано бажаним залучити до роботи членів І Думи Я. Гужовського та І. Шрага. Уже 7 березня 1917 р. учасники оргкомітету зійшлися на думці, що завдання цієї тимчасової організаційної структури виконано. З цього ж дня розпочав свою роботу комітет громадських організацій. На засіданні було сформовано склад президії, головою якої обрано І. Шрага [2, с. 2]. На нашу думку, оскільки комітет складався з представників організацій м. Чернігова, то він на цьому етапі ще не був губернським.

23 березня 1917 р. розпочало роботу зібрання представників повітових виконавчих комітетів. Наступного дня було обрано Чернігівський губернський виконавчий комітет громадських організацій кількістю 50 осіб [3, с. 4], установлено норму представництва. Своїх делегатів мали всі повіти, м. Чернігів, селяни, робітники, кооперативи, солдати, євреї. Членом комітету був обраний І. Шраг. Чернігівський виконком громадських організацій проіснував до грудня 1917 року [4, Арк. 8, 9, 12, 15]. Ця владна структура мала представляти вищий урядовий колегіальний орган на рівні губернії. Він мав сприяти Тимчасовому уряду в його діяльності,

спрямовувати діяльність місцевих громадських організацій [5, с. 7]. На засіданні комітету вирішили створити з його членів постійне бюро кількістю 15 осіб. До його складу було включено президію, яка складалася з голови, двох заступників та двох секретарів, губернського комісара, уповноваженого комітету з продовольства та їх заступників. Завдання бюро полягало в розробці загальних заходів, які комітет повинен був утілювати в життя [6, с. 4]. Шляхом закритого голосування головою Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій одностайно було обрано І. Шрага. Таким чином, автоматично він очолив постійне бюро. Отже, він був активним співорганізатором Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій і першим його керівником.

10 (23) червня 1917 р. Центральна Рада видавала свій Перший Універсал, у якому проголошувала автономію України в складі Росії. Ця подія призвела до українсько-російського протистояння. До Києва було відправлено делегацію Тимчасового уряду для переговорів, які тривали з 28 до 30 червня.

Чернігівський губернський виконавчий комітет громадських організацій зібрався на засідання 2 липня 1917 р. з метою обговорення української автономії. Представник комітету В. Селіванов доповів про роботу комісії, що займалася виробленням тексту резолюції. Слід зазначити, що попередньо з ініціативи виконавчого комітету було скликано 25 червня засідання представників громадських організацій політичних і національних партій м. Чернігова. За оприлюдненою в "Чернігівській земській газеті" інформацією в ході обговорення сформувався два напрями: представники першого підтримували Універсал, створення Генерального секретаріату, розуміючи це як підготовчу роботу до автономії України, яку повинні були затвердити Установчі збори; інші оцінювали вищезазначені події як утрату автономії, висловлювали побоювання через можливе перетворення Центральної Ради в Тимчасовий український уряд. Однак резолюцію так і не було ухвалено, а її остаточне вироблення покладалося на учасників засідання Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій. Очевидно, унаслідок цього й було створено комісію [7, с. 5]. Однак документ утратив свою актуальність через декларацію Генерального секретаріату.

Після цього було оголошено текст резолюції, який був запропонований до схвалення і написаний безпосередньо І. Шрагом. На початку документу констатовалося, що зборами визнавалася національно-територіальна автономія України з гарантією прав національних меншин. Виходячи з того, що делегація Центральної Ради надала Тимчасовому уряду пропозиції, у котрих вказано на необхідність умов, які б сприяли утвердженню автономного устрою України, остаточне ухвалення якого мало відбутись на Установчих зборах. У цих вимогах "... було вказано на сохранение связи Украины с Россией, что за Украиной теперь же должно быть признано право на самостоятельное культурное и политическое строительство...". А також звернуто увагу на те, що Центральна Рада є організаційним центром із підготовки української автономії та виразником волі її народу. Збори вітають Раду та визнають свою необхідність у сприянні й висловлюють готовність працювати в органічному поєднанні з нею, як того вимагає І Універсал. Зібрання висловлювало побажання якнайскорішого скликання Українського територіального з'їзду за участю представників усіх народів України. Необхідно, щоб Тимчасовий уряд видав декларацію про визнання за Україною права на "самую широкую автономію" та здійснив заходи з Центральною Радою, які необхідні для підготовки автономного устрою, а також для встановлення рівноправності в мовній сфері при здійсненні громадських та політичних прав у школі, церкві, органах влади і т.д. [8, арк. 56-56 зв.].

Окрім проекту І. Шрага, нам відомо також про ще 4 варіанти майбутньої резолюції, які запропоновані учасникам зібрання (про них ітиметься нижче). Але після цього учасникам зборів була надана інформація від М. Іскрицького (губернський комісар Тимчасового уряду). Він повідомив присутніх про досягнення згоди між Центральною Радою та Тимчасовим урядом, про що сторони мають видати свої декларації.

М. Іскрицький оголосив учасникам зібрання основні положення домовленостей, які були такими: визнання Тимчасовим урядом Центральної Ради крайовим урядовим органом, який має поповнитися представниками національних меншин, політичних партій (для цього створюється комісія, до складу якої мають увійти представники Ради, організацій); з військовим генеральним комітетом Тимчасовий уряд контактуватиме лише через Центральну Раду; після обрання нової Ради вона отримує право сформулювати або ж підтвердити склад Генерального секретаріату; представник Ради увійде до складу Тимчасового уряду; сторонами узгоджено територію, на яку поширюватиметься українська влада; члени Ради будуть входити до складу штабів армій. Проте цей договір мав отримати санкцію Тимчасового уряду після повернення міністрів до Петрограду.

Інформацію М. Іскрицького було схвалено і присутні приступили до обговорення, підсумком якого мало стати вироблення та прийняття резолюції. В обговоренні взяв участь Т. Осадчий (був одним з організаторів Всеукраїнського селянського з'їзду), який наголошував на розповсюдженні серед селян ідеї автономії. Конфлікт між Центральною Радою та Тимчасовим урядом він вважав небезпечним та закликав відкинути недовіру і в цьому руслі пропонував прийняти резолюцію. Виступив також М. Костров (соціаліст-революціонер), який вважав зайвим обговорення питання взаємовідносин у світлі зміни позицій Уряду, перебудови Ради. Зважаючи ж на майбутні вибори до Установчих зборів, він вимагав усунути недовіру, протириччя між українською та російською демократіями, наголошуючи, що загалом український рух не завжди був соціалістичним. М. Костров закликав до того, щоб обидві демократії об'єдналися під кольором червоного прапора, оскільки на селі організуються власники, які можуть приховуватися під національним прапором.

Стосовно подій, які відбулися, І. Шраг висловив свою думку у виступі. Він вважав, що нарешті обрано такий шлях, на підставі якого може об'єднатись українська та російська демократії, а до Тимчасового уряду слід ставитися з повагою через те, що незважаючи на своє непросте становище, цей орган обрав правильне рішення. На його думку, назустріч об'єднанню зусиль мала рушити спершу б російська демократія, оскільки її преса (за винятком соціалістичної) "...травила в некоторых своих печатных органах украинское движение". Як підтвердження І. Шраг оголосив цитату з газети "Речь" (щоденна газета, була центральним друкованим органом кадетської партії, виходила у 1906-1917рр.), й відповідно до якої Універсал називався державним злочиним, учиненим за сприяння німців та містив заклик до влади з вимогою покарати злочинців. Заперечивши попередньому доповідачу М. Кострову, І. Шраг зазначив, що, як і у всякому національному русі, в українському є природньою участь всіх течій (включно з шовіністичною). Він заперечив тезу попереднього доповідача про буржуазний склад Центральної Ради, бо в останній переважають представники від українських соціалістичних партій. І загалом І. Шрагом була висловлена думка про відсутність української буржуазії. Свою останню тезу він аргументував тим, що домінуючі класи обрусіли й відкололися від народу, а участь у діяльності Центральної Ради "видимых буржуев" неспроможна змінити основний демократичний характер руху в цілому. І. Шраг пропонував вітати Тимчасовий уряд, якщо він виконає взяті на себе зобов'язання відповідно до укладених домовленостей. Однак останнє засуджувалось "украинскою пресою и организованными украинцами". Інші члени засідання також виступали зі своїми пропозиціями.

Так, зокрема, В. Селівановим (член постійного бюро) було оголошено свій проект резолюції, що був винесений Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів. Суть зводилася до вітання зборами громадських організацій Чернігівщини досягнутих Центральною Радою та Тимчасовим урядом домовленостей і необхідності прискореного втілення їх у життя. На його думку, заклик І. Шрага до першого кроку з боку російської демократії був запізним, оскільки такий крок було вже зроблено. Тому об'єднуватися потрібно на загальних гаслах демократії і пам'ятати, що національний прапор єднає і буржуазію.

Інший доповідач В. Галодюк вважав, що в той момент потрібно було йти поруч з російською демократією. При цьому він зазначив, покликаючись на анкетування серед курсантів, що на питання про ставлення населення до українського руху з 50-ти осіб п'ятеро ухилилися від відповіді, а решта повідомили, що люди слабо розуміли інтелігенцію, мало цікавилися українським рухом, який очолювали особи "легковажні" й "демагоги". На його думку, селянський з'їзд був недосконалим, оскільки деякі волості не мали свого представництва, з якими народ не розумів Центральної Ради та Генерального секретаріату. Частково ці висловлювання підтримав соціаліст-революціонер В. Стрелков, вважаючи, що "вожді українського руху" дотримувались хибної тактики. Він наголосив, що домовленостей досягли саме міністри-соціалісти. Останні підтримували прагнення автономії, але раніше не відчували за собою підтримки народу.

Проте лунали промови, які були близькими до поглядів І. Шрага. Представник студентської молоді В. Елланський підтримав спільність гасел українських та російських демократій.. Водночас він зауважив, що й серед російських соціалістів були незгодні з автономією і багато з них мали хибне уявлення про український рух. Причину цього він вбачав у старому режимі, відповідній літературі та переслідуванні українського слова.

І. Шраг не був згоден із виступами окремих діячів і висловив свої зауваження. Так, на його думку, у всякому русі існують як легковажні, так і глибокомислячі люди. Причини згаданих результатів анкетування вбачав у перешкоджанні попереднім режимом розвитку національної свідомості, школи, літератури. І. Шраг наголосив на безсумнівній серйозності українського руху.

Він згадав з'їзди, що вразили своєю перевагою селянства з присутністю 2000 представників організацій; військовий, який був виразником більше 900000 військових. На його переконання, український рух очолювали кращі представники селянства та інтелігенції.

І. Шраг зазначав, що ставлення газети "Речь" до Універсалу не може сприйматись як ставлення кадетів до автономії загалом (зокрема Чернігівський та Київський кадетські комітети мали відмінне бачення на українську автономію від центрального комітету партії, який ішов за російським впливом). Він також зауважив, що "полное невежество Правительства и огромного большинства русского общества в украинском вопросе – вот причина его непонимания, взгляда на него, как на затею, мечту кучки интеллигенции, работающей при том на австрийские и немецкие деньги".

Насправді ж український рух мав стихійний характер, а його розмах Тимчасовим урядом не був спочатку належно усвідомлений. І. Шрагом було наведено приклад одного з волосних комітетів Суразького повіту, який вніс резолюцію про приєднання його до українського руху. Він вважав несправедливим докори на адресу Центральної Ради в неправильності її тактики, адже національно-визвольний рух мав кілька етапів: декларація, Універсал тощо. Однак не можна, на думку І. Шрага, це застосовувати повною мірою до українського руху, оскільки в останньому, як у всякому широкому національному русі, беруть участь прошарки та партії. Він відзначив, що Установчі збори будуть складатися з усіх прошарків, а не лише соціалістів, які ставилися найбільш сприятливо, нагадав позицію Керенського ще за періоду діяльності Думи, який висловлювався за підтримку української автономії. Представник прогресивного блоку Росії В. Сазонов висловлювався про непотрібність зважати на український рух, який існував на німецькі кошти. І. Шраг нагадав своїм колегам про об'єднання у 1654 р. України та Москви, які утворили союз партизанський, чого домагалися українці і нині [8, арк. 38, 42, 46, 47] (Тут, на нашу думку, І. Шраг хотів акцентувати увагу на рівноправності обох сторін, а не на прагненні до єднання. Своєрідним підтвердженням цього є його виступ періоду роботи депутатом І Державної Думи. У своїй промові він згадував цю історичну подію відзначивши, як із плином часу Хмельницький зрозумів, що запряг "свободолюбний народ у московську колимагу" і намагався розірвати унію) [9, с. 2].

Велика кількість доповідачів, на наш погляд, зумовлена прагненням промовців висвітлити позицію власної політичної сили. Узгоджений проект резолюції був прийнятий переважною більшістю голосів. У ньому повідомлялося, що договір між Центральною Радою та Тимчасовим урядом цілком відповідає постановам з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів. Об'єднані збори губернського виконавчого, продовольчого, земельного комітетів висловлювали впевненість у втіленні в життя досягнутих домовленостей, а також об'єднання революційної демократії України та Росії для найшвидшого закріплення на широких демократичних началах із забезпеченням прав національних меншин, української автономії та завоювань революції.

Слід зазначити, що незадоволеними залишилися лише більшовики, від імені яких було зачитано власну резолюцію. У ній вони вітали український народ, маси трудового селянства, що в особі революційної частини Центральної Ради, організували автономію України. Дії Тимчасового уряду називались антидемократичними, оскільки не було видано указу про українську автономію, а це, у свою чергу змусило піти на крайні заходи. Центральну Раду на той час вважали не зовсім демократичним органом, який не представляв волі всього населення [10, арк. 42 зв., 43, 43 зв., 48].

Отже, І. Шраг не мав достатньої підтримки в Чернігівському губернському виконавчому комітеті громадських організацій для прийняття на засіданні власного проекту резолюції. Окрім односторонців, він мав опонентів, які часто мали діаметрально протилежні погляди – представників не старого режиму, а нової, нехай і перехідної, влади. Ці обставини змушували йти на поступки для пошуку оптимального варіанту, який задовольняв би якщо не всіх, то хоча б більшість учасників зібрання з правом голосу. Результатом докладених зусиль стала резолюція Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій.

Водночас важко не помітити авторитет, професійність та досвідченість при обговоренні автономії та домовленостей Центральної Ради з Тимчасовим урядом. Вдала аргументованість при відстоюванні своєї позиції була наслідком того, що з багатьма наведеними І. Шрагом фактами погоджувалися навіть його опоненти.

Список використаних джерел та літератури

1. Демченко Т.П. Батько Шраг: Монографія. – Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2008. – 264 с.

2. Как организовался Черниговский комитет представителей общественных организаций // Черниговский церковно-общественный вестник. – 1917. – 27 марта.
3. Губернский исполнительный комитет // Черниговская земская газета. – 1917. – 28 марта.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1457, оп. 1, стр. 6.
5. От Черниговского Губернского Исполнительного Комитета // Черниговская земская газета. – 1917. – 11 апреля.
6. Губернский исполнительный комитет // Черниговская земская газета. – 1917. – 28 марта.
7. Заседание представителей общественных организаций и политических партий // Черниговская земская газета. – 1917. – 4 июля.
8. ЦДАВО України. – Ф. 1457, оп. 1, стр. 4.
9. В.П. Петербурські листи (Від нашого кореспондента) // Громадська думка. – 1906. – 4 липня.
10. ЦДАВО України. – Ф. 1457, оп. 1, стр. 4.

SUMMARY

The article deals participations of Illia Shrug in foundation and improvement resolutions by Chernigiv province public organizations executive committee about proclamation of I Universal and established agreements between The Central Rada and The Provisional Government.

Key words: *I.L. Shrug, Chernigiv province public organizations executive committee, Universal, autonomy.*

АННОТАЦИЯ

В статье отражено участие И. Шрага в создании и принятии резолюции Черниговского губернского исполнительного комитета общественных организаций относительно провозглашения I Универсала и достигнутых договоренностей между Центральным Советом и Временным правительством.

Ключевые слова: *И. Шраг, Черниговский губернский исполнительный комитет общественных организаций, универсал, автономия.*